

Človeška je postava
najlepši umotvor,
ji služi vsa narava,
kot služi hiši dvor.

Pogledal sem v naravo
in v sramu sem spoznal
da jezikovno spravo
uči nas še žival.

Kar v eno pleme spada,
enak ima svoj glas;
pogubonosno vlada
zmešnjava le pri nas.

Naloga res velika,
še speča, čaka nas;
brat z bratom išči stika,
da najdeta svoj spas.

Čuj, znanost, znanja dika,
čuj strune moje glas: —
Enakost le jezika
pogube reši nas!

Pravico svet sovraži,
ji kliče v enomer:
Prepričaj me, dokaži,
da res si Božja hčer.

Kdor priden je učenec,
rad mojstra se drži,
mu plete slave venec,
pod ščit njegov beži.

Sin Božje porodnice
resnico je učil,
in svet, napit krivice,
na križ ga je pribil.

Tako se glasijo Grafenauerjevi »Hudi dnevi«
v verzih. Bralci naj sami sodijo o pesniški žili našega
koroškega trpina Grafenauerja. Reči mora vsak ob-

jektiven čitatelj, da so verzi ljudskošolskega učenca z
dvema razredoma nemške šole na Brdu v Zili v starosti
55 let lepi, lepi pa še bolj zato, ker jih je rodilo življenje.

Prva slovenska dramatična igra.

Ob dvestopetdesetletnici spisal V. Steska.

Ljubljanski jezuiti so zapisali 26. januarja 1670 v
svoj dnevnik opazko: »Osmim dijakom smo dovolili,
kakor prejšnja leta, igrati igro »Raj«. Osebe smo prej
prereševali, da bi se ne pripetilo kaj neprimernege.
Dijake smo opomnili, naj se varujejo. Vedli so se dosti
primerno.«¹

Dnevnik torej pripoveduje, da je dobilo osem dija-
kov dovoljenje igrati igro »Raj«. Kje so jo igrali? V
katerem jeziku?

Znano je, da so imeli jezuiti povsod v svojih šolah
tudi gledališče. Jezuitski general P. Klavdij Aquaviva
je v organizacijskem učnem redu za redovne gimnazije
določil: »Tudi igrokazi naj se ne zanemarjajo, saj hira
pesništvo brez gledališča.« Igre so bile, samoobsebi
umevno, poštene, z vzpodbudno vsebino, omejene na
moške vloge in na latinski jezik.

Kakšen namen so pač jezuiti imeli z igrami? Go-
tovo so hoteli vaditi učence v govorništvu, gladiti jim
jezik, navaditi jih olikanega kretanja in zavednega
nastopa.

Odkod so dobivali igre? Dobrih iger tedaj ni bilo
na razpolago. Protestantovske šole so igrale kar cele,
nespremenjene stare latinske igre Plavtove in Terenci-
jeve in se niso ozirale na to, da so nekatere precej
polzke in pohujšljive. S tem so mnogo zagrešili. Jezuiti
so pa imeli pri igrah vzgojen namen. Izbirali so le po-
štene igre s plemenitim namenom. Ker jih ni bilo dosti,

so jih morali sami pisati. Pomislite, da so vodili jezuiti
leta 1759. okoli 800 šol, torej so morali imeti veliko
zalogo, če so hoteli na vsaki šoli na leto le po enkrat
igrati. Igrali so navadno koncem leta, med šolskim
letom pa o raznih slovesnostih, znamenitih obiskih,
domovinskih slavjih, zlasti pa o pustu.

Pesniki so zajemali snov tem dramam iz zgodovine,
svetne in cerkvene, iz svetega pisma in iz baj-
slovja. Skoro vsaka važnejša oseba iz svetopisemskih
zgodb je postala glavni junak kake drame, n. pr. Izak,
Gedeon, Savel, David, Salomonova sodba, egiptovski
Jožef, Naman, Judita, Daniel itd. Iz zgodovine so ope-
vali macedonskega kralja Aleksandra, Julija Cezarja,
Rudolfa I., Tillyja, Andronika, Marijo Stuart.¹

Tudi v Ljubljani so se jezuiti ponašali z igrokazi.
Vsaj po enkrat na leto so uprizarjali igre, včasih pa
tudi po večkrat. Večinoma so bile igre latinske, včasih
deloma nemške, n. pr. v igri o kmetijskih uporih.

Igra »Raj« pa leta 1670. ni prišla na jezuitski oder,
ampak so jo dijaki uprizorili zunaj kolegija. Motili bi se
pa, ko bi menili, da so dijaki leta 1670. prvič nastopili
s to igro. Ne, marveč so jo igrali že mnogo prej. Dnev-
nik piše 22. januarja 1657:² »Oče rektor je ugodil dija-
kom, ki so prosili, da bi smeli iti na večer, kakor pra-
vijo ,s paradižem'. Toda s slabim uspehom.« Tudi leta
1659. so dobili dijaki isto dovoljenje.³ »Vedli so se pri-
merno, vredni tudi poznejšega dovoljenja.« Isto pripo-

¹ *Diarium Praefecturae scholarum in archiducali Collegio Societatis Jesu, Labaci inchoatum anno 1651 etc. — Anno 1670. 26. Jan. — Data est facultas paradysum exhibendi studiosis octo, quod annis quoque antecedentibus factum: revisae tamen prius personae singulorum, ne quid indecentis subreperet, de quo cavendo etiam praemoniti, gesserunt se satis modeste.*

¹ Slovenski učitelj 1902, 148.

² Anno 1657. 22. Jan.: Item concessa est licentia a Patre Rectore studiosis quibusdam petentibus, ut possint noctu ire (ut vocant) cum Paradiso. Sed malo successu.

³ Anno 1659. Concessit P. Praefectus circumire studiosis cum Paradiso, in quo uti et sequenti anno 1660. valde bene et modeste sese gesserunt, digni ulteriore gratia.

minja dnevnik tudi za leto 1660.¹ na dan 31. januarja. Te opombe nam dokazujejo, da so dijaki igro »Raj« uprizarjali že leta 1657. Toda, ker igro imenujejo kar podomače »s paradizem iti«, je verjetno, da se je ta rečenica udomačila radi že prejšnje navade. Bržkone so torej to igro igrali že prej, samo da ni zapisano v dnevniku.

V mestu so igro lahko predstavljali v nemškem jeziku. Zunaj mesta, to je zunaj mestnega ozidja, bi bilo to nemogoče, ker bi jih ljudje ne razumeli. Tu so morali igrati slovensko. Tudi o tem nam priča dnevnik, ko piše 6. februarja 1670:² »Nekaterim ubožnejšim dijakom je bilo dovoljeno, da smejo zunaj mesta nekoliko dni igrati »Raj« v domačem jeziku.« Ta opomba nas prepričuje, da so igrali slovenski, in sicer v predmestju ali zunaj mestnega obzidja, kjer niso več stanovali pravi meščani, ampak kmetje, čolnarji, ribiči in drugi, po mnenju tiste dobe manj imenitni ljudje.

Gotovo je torej, da so vsaj že leta 1670. jezuitski dijaki ljubljanski igrali v slovenskem jeziku, verjetno pa je, da so to igro uprizarjali že več let prej.

Kdo je prvotno zložil to igro? Nekaj časa sem mislil, da je ta igra prevod nemške igre, ki jo je 8. oktobra 1550 zložil znani nemški pesnik Hans Sachs (1494—1576), ki je zapustil 34 zvezkov svojih del, med temi 6200 spevov. Med njegovimi pesnitvami je več sto dramatskih iger; samih pustnih iger je 85. V to vrsto iger spada tudi igrokaz: »V raj potujoči dijak« (der ins Paradies fahrende Schüler), ki obsega 320 stihov. V igri nastopajo tri osebe: kmet, kmetica in dijak. Vsebina je ta:³ V samotno vas pride črnošolec in vstopi v kmetško hišo. Kmeta ni bilo doma, odšel je v gozd. Kmetica vpraša črnošolca: »Odkod ste?« »Ubožen črnošolec sem in prihajam iz Pariza.« Kmetica je razumela »iz paradiza« in zato naglo reče: »Prijatelj, pridite v hišo, da Vas kaj več vprašam.« Reče mu, naj sede in mu dobro postreže. Kmetica izpregovori: »Imela sem prej moža, ki pa je pred tremi leti umrl. Dober in pobožen je bil, zato je gotovo v paradizu. Ker ste bili v paradizu, povejte mi, ali ga niste videli?« — »Seveda sem ga videl,« odgovori črnošolec, ki je takoj spoznal, koliko je ura. »Kako se mu kaj godi?« »Slabo, slabo! Nima denarja, nima obleke. Ko bi dobri prijatelji ne skrbeli zanj, bi moral od lakote umreti.« Žena je bila vsa preplašena in je rekla, da bi rada dala denarja in obleke, ko bi le koga dobila, ki bi mu mogel te stvari izročiti. Črnošolec se je precej izjavil, da pojde kmalu v raj, ker mora tudi še drugim denarja prinesiti. Kmetica se je razveselila in je odhitela v shrambo po potrebne stvari. Ko jih je donesla, je črnošolec hitro odšel. Opoldne pride kmet domov. Žena mu natančno razloži, kaj je doživela. Mož se ujezi in reče: »Lepa ta, kako te je osleparil!« Urno si izbere najhitrejšega konja in se za črnošolcem požene. Črnošolec je že precej daleč stopal pravkar tik močvirja. Ko opazi jezdeca, spozna razmerje, skrrije naglo svojo culo za grmovje, si

nekoliko preuredi obleko in prime za lopato, skrito v grmovju, ter se dela kakor bi bil cestar, ki popravlja cesto. Kmet ga vpraša: »Mož, ali niste videli črnošolca?« »Seveda sem ga videl, pravkar je hitel tod čez močvirje v gozd.« Kmet skoči s konja. »Glejte, za njim moram, toda s konjem ne morem skozi močvirje; držite mi malo konja!« Črnošolec zagradi konja za uzdo, mož pa odhiti preko močvirja v gozd. »Le išči ga!« reče črnošolec, skoči na konja in puhne po cesti naprej. Kmet je zastoj iskal črnošolca po gozdu. Ko pride nazaj na cesto, ni bilo ne o konju ne o črnošolcu nikjer sledu. Tedaj se kmetu v možganih zablisne: »To je bil sam črnošolec; sedaj pa imam, kar sem iskal!« Ko pride domov, ga žena vpraša, če je došel črnošolca. »Seveda sem ga; da bi pa hitreje prišel v paradiz, sem mu daroval še konja.«

Tako pripoveduje Hans Sachs. Jasno je, da ta igra ni istovetna s tisto, ki jo omenjata jezuitski vestnik in Valvasor. Za to igro zadostujejo trije igralci, za ono jih je treba osem. Valvasor mimogrede omenja igro »Raj« (das Paradies-Spiel), pri kateri sta imela važno vlogo dva hudobca.

Ko so namreč igrali dijaki nekoč igro »Raj«, je imela smešne posledice. Valvasor¹ piše, da je pred malo leti živel blizu lukovskega gradu v brezoviški župniji kmet, čigar žena je bila pijanka. Navzlic vsemu trudu je ni mogel odvaditi te napake. Ko nekoč v Ljubljani o zimskem času prenoči, vidi igro »Raj«, ki so jo dijaki uprizorili. Dva dijaka sta predstavljala vraga. Po dokončani igri je prenočeval pri mesarju, kamor je prišel tudi dijak, ki je predstavljal hudobca. S tem se domeni, da mu pride na pomoč, kadar ga pokliče in mu za to obljubi precejšnjo napojnino. Kmalu se je ponudila ugodna prilika, da svoj namen doseže. Na praznik odide žena v gostilno. Kmet, prepričan, da je pred polnočjo ne bo domov, se hitro odpravi v Ljubljano, poišče dijaka in mu naroči, naj vzame seboj vragovo krinko in kožuh. Ko prideta na pot, kjer bi se morala žena vrniti iz gostilne, se skrrije dijak za grm in se našemi, kmet pa odide v gostilno po ženo. Med potjo ji očita, da mu dela sramoto in da ga spravi še na beraško palico. Nato ji pripoveduje, da se je sešel s črnošolcem, ki mu je povedal korenito sredstvo, da bi ženo poboljšal, in sicer s pomočjo dvanajstih vragov. Žena se nasmehne, češ, da ga je črnošolec dobro potegnil in da bi bilo boljše, ko bi bil rajši sam zapil denar, ki ga je dal dijaku. »Niti ti, niti tvoj črnošolec, in ko bi jih bilo tudi sto, ne bi mogli niti najmanjšega vraga iz pekla priklicati. Pa poskusi in dokaži, da nisi izdal denarja zastoj in in da te ni črnošolec kot bedastega backa osleparil!« Mož odgovori, da bi to pač mogel, da pa je pozabil imena dvanajstih vragov, ker jih še nikdar v življenju ni čul.

Ko prideta do določenega kraja, izpregovori kmet: »Moje premissljevanje ni bilo zastoj. Spomnil sem se imena enega hudobca.« Pri teh besedah začne risati s palico kroge, mrmra skrivnostne besede in naposled zakliče: »Vrag, pridi po mojo pijano babo!« Ko te be-

¹ Anno 1660. 31. Jan. NB. Hoc et priore anno modeste concessum ludum, ut vocant Paradisi, produxerunt studiosi.

² Anno 1670. 6. Febr. Data licentia aliquot pauperibus studiosis exhibendi paradisi idiomate vernaculo extra urbem per dies aliquot.

³ Glej: Dr. Julius Sahr: Hans Sachs und Johann Fischart etc. Sammlung Göschel. Nr. 24; in zbirko: Heinrich Mohr: Der Narrenbaum. Herder, Freiburg. Str. 84—87.

¹ Die Ehre d. Herzogthums Krain, XI, 351. Knjiga je bila dotiskana l. 1689., torej se lahko ujema z letnico 1670. Valvasor piše: »und sahe das Paradiß-Spiel der Studenten mit an, bey welchem, nebst andren Vermasquirten, sich zween Studenten mit abscheulichen Larven und Kleydern sehen liessen.«

sede izpregovori, skoči hudobec in pričinja s sukнарsko ščetjo neusmiljeno drgniti in čohati po kmetičini glavi. Žena je bila vsa opraskana in je vsa preplašena kričala. Mož jo je popihal proti domu, kakor bi se bil hudobca zbal; žena pa je bila vesela, da je mož samo enega hudobca poklical, ker, ko bi jih dvanajst, bi gotovo ne bila ostala živa. Odslej se je temeljito poboljšala, ker se je bala, da bi vdrugo mož ne priklical več teh hudobcev.¹

V »Raju«, ki so ga predstavljali jezuitski dijaki, je torej bila docela druga vsebina. Sklepati smemo, da je v tej igri nastopalo osem igralcev; dva sta predstavljala hudobca.

Kdo je torej igro zložil? Kdo jo je prvotno zložil in v katerem jeziku, še ni dognano. Kdo jo je poslovenil, ne moremo trditi. Mogoče, da je to storil Janez Schoenleben, ki je bil l. 1650/51 solski ravnatelj ali prefekt na jezuitski gimnaziji v Ljubljani. Igro so igrali, kakor smo omenili, vsaj že l. 1657. in slovenski, če ne prej, vsaj l. 1670. Bolj verjetno pa je, da jo je preložil o. Josip Zelenič (Sellenitsch), ki je deloval v Ljubljani l. 1658. kot pesnik gledaliških iger. L. 1658. 5. avgusta so igrali dijaki njegovo latinsko dramo »Theodosius junior« v

¹ Glej tudi: Jos. Novak, Zgodovina brezoviške župnije. Str. 64—66.

zahvalo kranjskim deželnim stanovom, da so na svoje stroške sezidali jezuitsko gimnazijo.¹

O igri »Raj« vemo torej le malo, vendar nas že ta drobci veseli, ker je najstarejše sporočilo o slovenskih igrah, o slovenski dramatiki pred 250 leti. Poslej zgodovina molči o slovenski Taliji do l. 1789., ko so uprizorili Linhartovo »Županovo Micko«. Da bi se bila proizvajala opera »Belin«, ki ji je besede zložil in priobčil v Pisanicah l. 1780. o. Janez Damascen in uglasbil Jakob Zupan, učitelj in pevovodja v Kamniku,² nimamo dokazov.

Radovedni smo kajpak, kakšna je bila igra »Raj« v formalnem, zlasti jezikovnem oziru. Žal, da tega ne vemo, ker se besedilo ni ohranilo; gotovo je bilo precej okorno, kakor sploh slovenski spisi tiste dobe. Ko bi pa bilo besedilo ostalo do današnjih časov, bi pa pričalo, da je slovenski jezik v teh 250 letih lepo napredoval in z njim sorazmerno tudi slovenska drama in dramatika.³

¹ Blätter aus Krain, VII, 1863, 72.

² Ljudevit Stiasny: Kamnik, str. 161.

³ Glej tudi Mittheilungen des histor. Vereins für Krain, 1858. 9. — Programm und Jahresbericht des k. k. Ober-gymnasiums zu Laibach f. d. Schuljahr 1860. Geschichte des Laibacher Gymnasiums. Von Joh. Nečasek. Str. 10. — Anton Trstenjak, Slovensko gledališče, str. 23.

ZAPISKI

Slovstvo.

Fran Levstik: **Poezije**. Uredil C. Golar. — I. zvezek: str. III—XVI., 140. — II. zvezek: str. 191. — III. zvezek: str. 192. — V Ljubljani 1920. — Založila Jugoslovanska knjigarna. — Broš. zvezek po K 12.—, vezani po K 24.—.

Fr. Levstika smo poznali do nedavna kot našega najboljšega kritika, jezikoslovca in kot pisatelja »Martina Krpana«. In vendar je začel svoje literarno delovanje s pesništvom. Leta 1854. je izšel droben zvezek njegovih »Pesmi«, ki so postale radi ozkosrčnega razumevanja usodepolne za Levstikovo življenje. Zapustiti je moral semenišče nemškega viteškega reda v Olovcu, ker ni mogel pripoznati tega, kar so mu očitali njegovi tožniki, namreč da so njegove pesmi pohujšljive. Pesmi se niso smele prodajati in tako je Levstik, ki se je medtem lotil drugega javnega dela in nam ustvaril s Stritarjem kritiko, ostal pozabljen kot pesnik. Sicer se je še vedno intenzivno pečal s pesništvom, a večina njegovih pesmi je izšla šele po njegovi smrti v prvih dveh zvezkih vzorne Levčeve izdaje njegovih zbranih spisov. Iz te izdaje smo lahko spoznali, da je bil Levstik največji pesnik svoje dobe. Samo žalibog ni bila ta izdaja pristopna širšim krogom in tudi v šolah se ni polagala posebna važnost na pesniško stran Fr. Levstika; šele novejši časi so v tem oziru nekoliko boljši.

Zato je bilo zelo hvalevredno delo, da so se izdale Levstikove poezije, posebno ker je izdaja njegovih zbranih spisov že davno pošla.

»Pričujoča izdaja hoče biti poljudna ljudska izdaja, da spoznamo Levstika, našega velikega pesnika, v življenju tako nerazumljivega in preganjanega,« pravi urednik Golar v prvem zvezku str. XVI. Kaj je mislil Golar pod poljudno ljudsko izdajo? Če je mislil podati samo izbor najboljših in za Levstika najbolj karakterističnih poezij, tedaj bi bil lahko vse to napravil z enim samim zvezkom in marsikdo, ki ni imel pojma o pesniku Levstiku, bi bil že v tem spoznal njegovo veliko pesniško vrednost. V teh treh zvezkih je pa skoro več od polovice Levčeve izdaje ponatisnjene, a še to brez vsakega kriterija. Pri najboljši volji nisem mogel zaslediti sistema, po katerem se je ravnal urednik pri izdaji. Edino pri prvem zvezku se zdi, da je služila za podlago izdaja iz l. 1854., pri drugem in tretjem se vrsté pesmi le slučajno druga za drugo. In vendar daje izborna Levčeva izdaja toliko migljajev za lepo sistematično ureditev! Sicer si pa mislim populariziranega Levstika v približno taki izdaji, kot je Prijatelj Stritarjeva antologija. Za tako izdajo pa je treba res finega estetskega okusa, ki loči natanko dobro od slabega, manj dobro od dobrega. Taki izdaji naj stoji eventualno na čelu kratka literarna razprava o Levstikovih poezijah. Golarjev življenjepis v prvem zvezku je dober, a govori pre malo o pesnik u Levstiku.